

JOSIP HATZE — ČOVJEK I GLAZBA UZ 100-OBLJETNICU ROĐENJA

Svijet čupa čovjeka iz privatne bezobličnosti prema osobi.* Pouke stvari bivaju sve apstraktnije, ona je u njima sve manje važna, sve manje potrebna kretanju. I u jednom trenutku se osoba izjednačuje s bićem bez rodnog krajolika: pojedinac je tada samo stanovnik svjetske povijesne bezuvjetnosti, koja odbija prigodnu tvar krajina, kao tvar porijekla.

Ali krajolici svagda ostaju preduvjeti oblika: sve što nije šutnja s njihovom se stvari pokreće. Ni »geniji skitnice« ne mogu učiniti bestvarna djela, ni »ptice lualice« takav pijev. I zato što je osoba uvijek neko oblikovanje, ona se neizbježno vraća u početku slučajno stvari, kao uvjetu svojih pothvata — koji održavaju čovjekov svijet. U tome je izvor besprekidne dijalogike pokrajinskog i svjetskog u svakoj veličini, u svakoj osobi.

Temeljni zakoni ne obvezuju na jednolike pojedinosti. Naprotiv: oni nas inspiriraju kao harmonija raznolikosti, koja je središte svakog oblikovanja. Tako je i »slučaj« skladatelja Josipa Hatzea (1879.—1959.), prešavši taj cijeli put koji je unutrašnji zakon djela, ostao jednokratano, neponovljiv, oblikujući sve u stvari svog krajolika, s istom osjećajnošću.

Anegdotski jedinstvena papiga, s prozora njegove drage, nije tek bizarna domišljatost, nego zgoda jedne zabranjene čežnje za srećom, koju je on i osjećao i izazivao. A tako je u Hatzeovu životu uvijek bilo: tražio je ono što će mu omogućiti da sačuva vrijednost u koju vjeruje. Zato njegovo djelo nije prvenstveno okrenuto povijesti forme, nego oblikovanju povijesti vlastite osjećajnosti; koja je svagda, već po svom traženju djela, i lucidnost.

Priča je lijepa: Ljubav između Gilde Maroli — potomke Marka Marulića — i Josipa Hatzea — pekarova sina — zabranjena je ljubav: ne dopušta je Gildin otac. Tražeći načina da se bar vide usprkos zabranama, djevojka je otkrila neočekivanog i vjernog glasnika — svoju papigu! Izvježbala je pticu da javi kad njezin dragi dođe pod prozor: na njegov diskretni zvižduk, papiga je uzvikivala »Gilda ecco il Beppi« Ali uskoro je sirota ptica kažnjena za svoju odanost: Gildin otac otkrio je njezinu ulogu ljubavnog glasnika i premjestio je na kuhinjski prozor, okrenut prema dvorištu...

I ostale peripetije te po svemu nesvakidašnje ljubavi — koja je pobijedila zauvijek! — upućuju nas u Hatzeovu osjećajnost i njezinu jednostavnost, koja je uporno čuvala svoju osobitost: s toliko lucidnosti koliko je ona autentično u prigodama pretpostavljala i u djelu zahtijevala. Njegova vitka, visoka figura, plava kosa i plave oči.

* Dozvolom izdavača test preuzet iz »Spomenica prigodom proslave 100. obljetnice rođenja hrvatskog skladatelja Josipa Hatzea«.

Gildina otmjena krhkost i ljepota — već je samo to dovoljno izazivalo osobitu životnu priču i njezine oblike. Neposredni razlozi i njihova prirodnost, vodili su svagda Hatzeovo iskreno srce istim zbivanjima u glazbi...

Josip Hatze (1879—1959)

Da: privatno je ovdje gotovo opasno upleteno u priču djela... — Postoji stajalište po kojem životopis ne pomaže razumijevanju umjetničkog, nego nas, naprotiv, zavodi. Ako dopustimo da priča sve potopi — to je točno: ako je posvema ušutkamo — to je neljudski! Djelo nije tek učinak demonskog, umjetnik nije fantomska sjena u njegovoj pratnji... Postoji dijalogika koja život i oblik vezuje na uzajamno gonjenje, na srazove demonskog i banalnog, koji mogu za sobom, ma koliko to bilo neočekivano, ostaviti spokojnu ljupkost. — Danas su već i te riječi gotovo zaboravljene: *Doktor Faustus* podrazumijeva vitlanje ludila, kao vitlanje same forme! ... što je beskrajno daleko jednostavnom pouzdanju čistog srca. Hatze za njim, od samog početka, ide drugim putem: on nije ni u čemu avanturistički osjetljiv; što je uvjet svake avangarde, kao prekretnika u povijesti forme. Onaj tko doživi djelo kao sabiranje i razrješavanje prigoda, on ne traži nove staze, već nove mogućnosti na već poznatim stazama.

Isključivost avangarde pomutnja je, koja s trajanjem postaje sve opasnija: originalnost kao demon poricanja, kao strast razaranja, kao lutanje bez zadnje misli... — to je forma svedena na čistu neizvjesnost, neobuzdano upravljanje Ništavilu. — Samo se Izvorom može oduzeti ta ja-

rost opozivanja! I najveća djela avangarde ispunjava, s ironijom ili s nostalgijom, upravo ta svijest i ta namjera, kad obnavljaju mitsko sred rušenja...

Hatze nije sudjelovao u tim događajima. Njemu oni nisu bili potrebni kao odgovor životu koji je živio, ni u jednom trenutku. Iskreno je uvijek dokazivao: Sve je moje bez toga moguće. On nije polemizirao, on je radio svoj posao. Njegova lijepa, njegova vjerna i nježna ljubav, s toliko bolnih zapleta i hrabre radosti, jednako kao i svjetske katastrofe koje su strahovito pogodile i njegovu domovinu i njegov dom — ništa nije postavilo zahtjev da napusti svoj put u glazbi, kao neprikladnu zastarjelost, kao mrzovoljnu konzervativnost, bespomoćnu pred divovskim mijenama. Hatze se, naprotiv, svakodnevno uvjeravao da je upravo najhrabrija iz te povijesti bio razumljiv i potreban: kao okrepa i kao radost, za budućnost...

Afrički test, na primjer, kao velika, uzbudljiva priča o ispitivanju njegove snage i snage njegova djela, ne prestaje biti potresan: Partizanski zbor koji on osniva i vodi u El Shattu ima onu djelotvornost, što je uvijek obilježavala pučku pravdu, kao nadu i kao radost prevatničkih zbivanja. Jer to nisu ratnici tek jednog trenutka: oni su vojnici i sna i života cijele jedne povijesti — od mladenačkih ljubavi do vješala za krivovjerne!... Hatzeov dijalog s njima bio je sveobuhvatan, i drugima — promatračima — fascinantn. O tome izravno i jednostavno govore Saveznička priznanja, koja su pratila njegova česta gostovanja po Egiptu.

Razumijevanje puka u ratnoj epizodi nije za Hatzea tek prigodni plakat, propagandna parola trenutka: s njima biti — to je jedan od njegovih prvih zahtjeva i sebi i svom djelu! Još kao mali dječak svakodnevno je bio okružen sukobima u kojima je Split prelazio put cijele naše domovine: od početaka nacionalne obnove, do pouzdanja konačne slobode i njezine pravde. Rano je naučio da pučki san ne siromaši život, da mu ne oduzima ni radost, ni ljepotu; da pobunjeni narod čuje srce koje ljubi i smije se mani; da je njegova mahovitost trenutna, ma koliko bila strašna, a njegova nada beskrajna i sveobuhvatna... Južnjački Split pružao mu je o tome mnoge i neumjerene pouke. I on ih je s ljubavlju prihvatio, prihvativši tako i taj neusporedivi grad, kao najprisniji dio domovine.

Tako bi se najjednostavnije opisali razlozi onoga, što su mu s vremenom sve češće prigovarali: nedostatak formalnih novosti i pretjeranu regionalnu obilježnost. Dvije nepravde u kojima se ispoljava isključivost iste površnosti: bilo kao prigovori besproblematski shvaćene avangarde, bilo kao jednostrano shvaćanje nacionalnog stila; sa zajedničkim — možda namjernim? — zaboravljanje povijesti Hrvatske glazbe.

Jer Hatzeova jednočinka »Povratak« nije samo uspjelo djelo naše glazbene literature, nego i značajan pomak u kretanju njezine povijesti: u nizu pojedinosti, kao i u općem rasponu tonskih vrijednosti i značenja — od lirskog do dramskog osjećanja; što je jedan od dobitaka njegova studiranja kod Mascagnija. Zapravo: žalosno neiskorišten događaj! Mi smo se iza njega vraćali! — a takva se pomutnja ne ispravlja nepravdama prema skladatelju, nego točnim opisom regresija. — Uopće se veoma rijetko događalo da su čak i pohvale Hatzeovih djela bile glazbeno korisne: kao

da su uvijek ostavljale dovoljno mjesta zburadim marginalijama koje su s vremenom postale bitne... Tako nam predstoji jedna časna polemika, koja će obuhvatiti dobar dio Hatzeova skladateljskog djela, s obzirom na njegov položaj u povijesti Hrvatske glazbe i s obzirom na njegovu vrijednost.

Govoriti o ljepoti Hatzeovih pjesama, o njihovoj narodnoj unutrašnjosti, s karakterističnim glazbenim izrazom, o duhu a ne citatu, osjećaju a ne shemi... — to znači opet se vratiti svim trenucima njegove skladateljske sudbine, jer je ona u njima bez prestanka i jedinstvenom iskrenošću oblikovana. Ta prigodnost, koja je kao oblik postala neprolazna — kako ju je Goethe zamišljao — objašnjava ono, što se Hatzeu događalo poslije afričkog trijumfa i njegovom ulogom u upoznavanju svijeta s našom sudbinom. On je postao jedan od prvih pobjednika koji su brzo bili zaboravljeni! Odmah je otkriveno da njegovo djelo nije tek poslušna parola, da je svojom osjećajnošću dalje teško upotrebljivo: Hatze nije bio skladatelj s dnevnim redom Agitpropa. I zato je lako odložen u arhive, koji se samo ponekad i samo na trenutak otvaraju... Hoće li stogodišnjica biti početak trajne pravde prema njegovu djelu? — a ne tek improvizirana i brza zahvala pokojniku...

Ipak je sudbina opere »Adel i Mara« za Hatzea bila najteža zapravo kobna. Nikad se nije tako ponadao i nikad tako brzo i tako bolno prevario!... Još nije dobro ni čuo prvo oduševljenje, a već je počela propast! Opere je nakon samo nekoliko izvedaba pred punim gledalištima kazališta u Ljubljani, Beogradu i Zagrebu nestalo s pozornice... I svi Hatzeovi pokušaji da nešto učini za to djelo, da nešto promijeni u njegovoj sudbini, ostali su neuspješni. Njegova najambicioznija zamisao postala je njegova neprolazna nesreća, nesreća koja ga je, na kraju, kao skladatelja slomila i ušutkala... — Peripetije te fatalne epizode još nisu objašnjene, premda je objašnjenje veoma blizu, na domak svake ruke... Ali, nitko ga ne koristi! — što znači da je epizoda još (nekako...) živa!

Pravda prema Hatzeu podrazumijeva i priznanje njegovu golemom dirigentskom radu sa zborovima: tom muzičkom obrazovanju puka, koje se širilo, koje se osjećalo gotovo u cijeloj Dalmaciji; pedagogiji koja je služila unapređivanju onog dijaloga, što ga je Hatze stalno i uporno vodio s domovinskim perspektivama...

Jednog dana je i taj razgovor zamuknuo. Slabašna, pogrbljena, iscrpljena skladateljeva figura povukla se u tišinu svog doma. Život je bio potrošen u ljubavi, u bolima, u oblicima... Preostala je još samo živa sveobuhvatnost spokoja. — Slika nije izmišljena; ni njezino značenje... Tako je nestajao zaboravljeni zaljubljenik melodije, utamničnik njezinih čarolija, utopljenik njezina beskrajja. Uvijek ju je osjećao kao neiscrpnu, tajanstvenu i opojnu unutrašnjost svih zbivanja, neprolaznu vladaricu u svim mijenama. Zar nisu vječnost ljubavi i veličina boli u njoj tako prirodno, tako neposredno govorile svima i u svakom trenutku? — Ta vjera ga je usamila, poharala, udaljila od svega... — ali je jedino ona svojim oblicima tvar njegovog života učinila neprolaznom, koliko mu je to bilo dano: melodija je bila udjel besmrtnosti u njemu.

FERDI LIVADIĆU U SPOMEN

Gotovo je uvijek slučaj da objetnice, ako nisu zaboravljene, pobuđuju interes za ono što obilježavaju. Tako su se i Samoborci (iako sa zakašnjenjem) 23. studenoga 1979. sjetili i obilježili stotu godišnjicu smrti najznačajnijeg građanina svojega grada — Ferde Livadića (1799—1878).

Ferdo Livadić (1799—1878)

U onim teškim danima početkom 19. stoljeća, kada se u sjevernoj Hrvatskoj želi nadoknaditi sve što je tijekom ranijih stoljeća propušteno Livadić začinje nacionalni muzički izraz, koji će nastaviti dvadesetak godina mlađi Vatroslav Lisinski (1819—1854). Livadićev skladateljski interes nije obuhvatio mnoga područja: uz 50-tak crkvenih djela uglavnom komponira solo-pjesme i klavirske minijature. Sva ta djela odaju stvaraoča koji piše brzo i lako, ali i umjetnika značajnog talenta koji je u hrvatsku glazbu unio duh evropskog romantizma.

Međutim Livadić se nije zadovoljio samo skladateljskim radom. Možda je hrvatska glazba zbog toga ostala siromašnija za neku kompoziciju, ali veliki se rodoljub nije mogao oglušiti na hrvatske nevolje. Sâm je, kako je to zabilježio Franjo Kuhač, napisao:

*»Prijetelji naše narodnosti,
Ja vas molim lepo i iskreno,
Naše pesme čitat nije dosti,
Tim još ništa nije učinjeno.
Gde se kakva prilika ujavi,
Tamo valja da se muž postavi.«*

Ove je riječi potvrdio vršeći dužnost načelnika u Samoboru u teškim vremenima oko 1848. godine, kada je Hrvatsku zadesilo siromaštvo a ponegdje i glad, ne štedeći snage za dobrobit svojega grada. Takvom sugrađanu Samoborci su iskazali poštovanje.

U centru Samobora, okružena parkom još i danas stoji Livadićeva kuća, gdje su se nekada skupljali ilirci; kuća u kojoj je Ljudevit Gaj, došavši pred Božić 1833. godine, ispjevao i zajedno

s Livadićem uglazbio najpopularniju ilirsku budnicu *Još Hrvatska ni propala*, koja je ostavila trag u glazbenom životu Hrvatske, ne samo vremena iliraca koji su u njoj vidjeli bit svojih nastojanja, nego cijelog 19. stoljeća. Ovaj dom u kojem se tada gradila hrvatska povijest, sada je, postavši muzej, dom koji na nju budi sjećanje. U tim sobama ponovo su se (samo ovaj puta u muzejskim vitrinama) našli predmeti kojima se nekada Livadić služio i note koje je tu ispisivao. Njegove su se skladbe (u izvedbi Vladimira Ruždjaka i Jurice Muraja) ponovo vratile u sobe iz kojih su nekada krenule. Čula se tu uz ostalo jedna od najranijih poznatih romantičarskih kompozicija nastalih u Hrvatskoj — *Notturmo* u fismolu iz 1822. godine, nastao pet godina prije nego je Frederic Chopin napisao svoju prvu kompoziciju s ovim naslovom.

Nakon otvorenja izložbe, priredio je Društveni orkestar Hrvatskog glazbenog zavoda i zbor zagrebačke Muzičke akademije pod ravnanjem Igora Gjadrova koncert u franjevačkoj crkvi. Uz nekoliko skladbi Lisinskoga, izvedena je Livadićeva *Missa in C* za sole, zbor i orkestar (solisti B. Beretovac, A. Gjadrov, J. Novosel i A. Mijač). Za Samobor je to predstavljalo značajan događaj i prepuna crkva pokazala je opravdanost ovakvih izvedbi.

Za prvi koncert u kojem je sudjelovao ovako veliki izvodilački aparat i na kojem je otrgnuto iz zaborava jedno značajno djelo hrvatske glazbene baštine, povod je morala biti stota obljetnica Livadićeve smrti, no nadajmo se da slijedeći nećemo morati čekati do dvijestote!

Z. BLAŽ

MATIJA TOMC — osamdesetgodišnjak

Matija Tomc rodio se na Božić, 25. prosinca 1899. na Kapljiščama kod Metlike, u seljačkoj obitelji. Osnovnu školu je polazio u Podzemlju, rodnoj župi, a završio u Novom Mestu, gdje se pripremao da uđe u gimnaziju, na kojoj se poučavalo — osim slovenskoga i vjeronauka — na njemačkom jeziku. U gimnaziji imao je za profesora glazbe kaptolskog orguljaša i skladatelja Ignacija Hladnika, koji je objavio tri popijevke u *Sv. Ceciliji*. Kod njega je učio violinu i glasovir. Pod njegovim vodstvom pjevao je nedjeljama kod đačke mise u franjevačkoj crkvi. Tu je imao prigodu gledati Hladnikovo virtuozno sviranje na orguljama. Svirao je u tamburaškom orkestru, pohađao promenadne koncerte koje je održavala mjesna limena glazba.

Nakon prve godine gimnazije, ušao je u biskupijsku gimnaziju u Šentvidu kod Ljubljane. Tu se ozbiljno susreo s glazbom, jer se na toj gimnaziji vrlo mnogo brinulo za glazbu. đaci su učili razne instrumente; glasovir, harmonij, violinu, a nadareniji orgulje. Gimnazija je imala također i